

Marian Brink - de Wind

Bevrijding en verzoening in "Libera nos, Domine"

Abstract

*The poem "Libera nos, Domine" appears in the Dutch poet Geerten Gossaert's only published volume of poetry, *Experimenten* (1911). This poet of the Generation of 1910 has lately drawn renewed interest. In my opinion this particular poem is important, especially in the current literary climate where emphasis is placed on intertextuality. In addition, liberation and reconciliation are topical issues in the current political and religious climate.*

Gossaert hid behind many disguises – disguises which also manifested themselves in his use of a pseudonym. Regarding this poem, it is commonly held that the poet used the disguise of the apostle going to Emmaus. In my opinion the poet also hid behind another figure, and made use of other intertexts.

The prevailing view is that the title "Libera nos, Domine" can be traced back to the Lord's prayer as it appears in the Vulgate; it is believed to derive from "Libera nos a malo". In my view the title "Libera nos, Domine" refers to a different intertext, the Requiem, allowing for a different interpretation of this poem.

1. Inleiding

De dichter Geerten Gossaert, schuilnaam van prof. dr. F.C. Gerretson (1884-1958), heeft officieel slechts één bundel gedichten, *Experimenten*, gepubliceerd in 1911. Dat Gossaert ook erotische poëzie geschreven heeft die na zijn dood gepubliceerd werd, is, hoewel interessant, hier van minder belang. Gossaert staat bekend als een dichter van de Generatie van 1910, als tijdgenoot van Bloem en A. Roland Holst. Kenmerken van de poëzie van deze generatie zijn onder meer stemmingslyriek, een sterk filosofische inslag en een belijdeniskarakter, kenmerken die ook de poëzie van Gossaert typeren. Terzelfdertijd neemt hij een heel eigen plaats in onder deze dichtersgeneratie, omdat hij in zijn gedichten gebruik

maakt van een taal die hijzelf "bezielde retoriek" (Knuvelde, 1967:232) genoemd heeft, en die herinnert aan Vondel, Revius en Bilderdijk. Voor deze dichters koesterde hij een grote belangstelling, zoals blijkt uit zijn *Essays*, een belangrijke sleutel tot het begrijpen van zijn poëzie.

Een ander opvallend kenmerk van Gossaert's poëzie is de tweespalt tussen zelfhandhaving, behoud van de eigen individualiteit enerzijds, en onderworpenheid aan God anderzijds. Deze twee motieven kruisen elkaar duidelijk in "Libera nos, Domine", het gedicht waarbij ik wil stilstaan.

Het probleem dat zich voordoet bij lezing van "Libera nos" is: wie is de ik-spreker en wie is de vreemdeling?

Wat de ik-spreker betreft, wordt algemeen aanvaard dat de dichter in "Libera nos" schuilt achter de figuur van één van de Emmaüsgangers van wie het verhaal is opgetekend in Lucas 24:13-35. Op deze opvatting wil ik in dit artikel een correctief aanbrenge.

J. de Gier (1982:73) gaat in zijn proefschrift over de poëzie van Geerten Gossaert, getiteld *Stichtelijke en onstichtelijke experimenten*, slechts in op de vraag naar de identiteit van de vreemdeling. Volgens hem staat het onbetwistbaar vast dat de vreemde in het gedicht Satan is, en niet Christus, zoals tot dusver gemeend werd. Dit op grond van de titel, die volgens hem teruggaat op een bekende regel uit het Onze Vader in de Vulgaat "Libera nos a malo", "Verlos ons van de boze", Matteüs 6:13. Dat deze ziening te simplistisch en foutief is, zal later in deze bespreking blijken, hoewel De Gier (1982:74) zich ter bevestiging van zijn interpretatie op de dichter zelf beroept.

2. "Libera nos, Domine" en intertekstuele verbanden

2.1 Het verhaal van de Emmaüsgangers als intertekst

Hoewel er in het gedicht frappante overeenkomsten zijn met het Emmaüsverhaal, zijn er even opvallende tegenstellingen. Evenals in het Bijbelverhaal is er in het gedicht sprake van een "vreemde". In het Bijbelverhaal openbaart deze vreemde zich als Christus die de Emmaüsgangers geneest van hun tijdgebonden heilsverwachting, zij verwachtten namelijk bevrijding van de Romeinse, aardse onderdrukking. Zij drukken zelfs hun teleurstelling uit in Lucas 24:21: "Wij echter leefden in de hoop, dat Hij het was, die Israel verlossen zou". De "vreemde" plaatst Jezus' kruisdood in een ander perspectief door het stellen van de vraag: "Moest de Christus dit niet lijden om in zijn heerlijkheid in te gaan?" – Lucas 24:26. Hier is dus sprake van universele verlossing en bevrijding, niet van verlossing van aardse onderdrukking. Dit is het essentiële van het Emmaüsverhaal. Pas nadat de Emmaüsgangers dit begrepen hebben, gaat de vreemde in op de aan-

drang bij hen aan huis te komen, gebruikt het avondmaal met hen, symbolisch voor de bereikte bevrijding en verzoening, en wordt dan dankbaar door de Emmaüsgangers als Verlosser her- en erkend.¹

Wat de essentie betreft: Is er ook sprake van eeuwige verlossing en verzoening in het gedicht "Libera nos, Domine"? Ogenschijnlijk niet. De toon van het gedicht is wrang en bitter: "Maar 't laatste van dit bitter lied/ Zal God alléén verstaan" – strofe 5. In plaats van op aandring binnengenodigd te worden, nodigt de vreemde in het gedicht zichzelf: "En ik noodde hem niet, maar hij zat aan/ Naast mij aan 't avondmaal" – strofe 2. In plaats van toenemende vreugde om het geopenbaarde heil zoals wij dat vinden bij de Emmaüsgangers, die zelf van hun confrontatie met de "vreemde" zeggen: "Was ons hart niet brandende in ons, terwijl Hij onderweg tot ons sprak en de Schriften opende" (Lucas 24:32) is hier sprake van toenemende wrevel, van een branden van haat: "Mijn lippen trilden en in mijn hart/Laayde hittige haat" – strofe 3. Bij de aanvang van het gedicht blijkt de bewoner eenzaam te zijn: "De wind woei om het eenzaam huis", en hij beschouwt de komst van de vreemde als uiterst onwelkom: "Wat aan mijn haard, zoekt gij?" – strofe 4. Hij wil zijn individualiteit niet prijsgeven, hij meent heel goed zichzelf te kunnen redden. Desondanks breekt de vreemdeling het brood, bedient het avondmaal. Er zijn talrijke aanduidingen in het gedicht dat het hier om een avondmaalsviering gaat, onder andere "laatste avonduur", "avondmaal", "brak het brood". De implicatie hiervan is driedelig: de bezoeker is Christus; als Christus brengt Hij heil voor heel de mensheid, voor allen die eenzaam en ellendig zijn; de voorwaarde voor het deelachtig worden van dit heil is echter, dat de eenzame en ellendige dit offer met een gelovig hart aanneemt. Dat laatste gebeurt klaarblijkelijk in dit gedicht niet; de implicatie hiervan is verraad van het offer van Christus en eeuwige verdoemenis. Dat de bezoeker slechts Christus kan zijn, zal ook uit het vervolg blijken.

Zoals in het Emmaüsverhaal herkent de ik-spreker de vreemde na het breken van het brood. Bij de ik-spreker werkt dit echter geen vreugde in de hand, zoals bij de Emmaüsgangers, integendeel, de herkenning leidt juist tot " 't laatste van dit bitter lied", dat mogelijk een aanduiding van besef van verraad kan zijn. Dit vermoeden wordt bevestigd wanneer we vers 35 van Lucas 24 lezen. In hun enthousiasme gaan de Emmaüsgangers terug naar Jeruzalem waar ze van de discipelen horen: "De Here is waarlijk opgestaan en is aan Simon verschenen". Simon, sinoniem met Petrus. Deze verwijzing naar Petrus brengt ons op het

---

¹ Ik sta slechts stil by de essentiële verschillen tussen het Emmaüsverhaal zoals dat is opgetekend in Lucas 24 en de tekst van het gedicht en ga niet op alle bijzonderheden in. Opvallend in het Emmaüsverhaal is wel dat Christus dadelijk na herkenning vertrekt, terwijl de bezoeker in het gedicht pas "'s morgens vroeg" vertrekt. Op dit verschil, dat voor De Gier problemen oplevert, kom ik later terug.

spoor van een tweede belangrijke Bijbelse intertekst, namelijk het verhaal van het verraad van Petrus in Lucas 22.

2.2 Het verraad van Petrus als intertekst

De Gier gaat in zijn bespreking van "Libera nos" uitvoerig in op de identiteit van de "vreemde". Aan de identiteit van de ik-spreker in het licht van het feit dat in het gedicht slechts van één enkele andere persoon sprake is, en niet van twee, zoals in het Emmaüsverhaal, gaat hij voorbij. Het gedicht leidt ons echter zelf op het spoor van Petrus wanneer de ik-spreker nadrukkelijk ontkent de vreemde te kennen: "Ik kèn u niet!" in strofe 4. De erkenning "En ik herkende" in strofe 5 bevestigt een eerder wél kennen, en dus een al dan niet bewuste eerdere ontkenning, een verraad. Trouwens, ook de erkenning "Ik dierf niet vragen wie hij was", laat een angst voor herkenning, een bewust niet willen kennen, bij de spreker vermoeden.

Gelezen tegen de achtergrond van Lucas 22:54-62 krijgt het gedicht een geheel nieuwe dimensie, vooral wanneer de bewering van de ik-spreker ten opzichte van de bezoeker in strofe 2: "En hij gaf teken noch taal" hiermee in verband gebracht wordt. De aandacht wordt speciaal op deze uitdrukking gevestigd door middel van inversie. De geijkte uitdrukking luidt immers "taal noch teken geven". De nadruk die op deze uitdrukking gelegd wordt, helpt ons juist op het spoor van de identiteit van de vreemde te komen. Dat hij geen *taal* geeft, is wel degelijk waar in de tekst van het gedicht, nergens *zegt* de vreemde iets. Dit vreemde gedrag herinnert aan Jesaja 53:7 "... als een lam dat ter slachting geleid wordt en als een schaap dat stom is voor zijn scheerders zo deed Hij zijn mond niet open" en duidt erop dat de bezoeker wél Christus is. In Lucas 22:67 lezen we ook ten opzichte van Christus' stilzwijgen: "Indien Gij de Christus zijdt, zeg het ons dan. Hij zeide tot hen: Al zeide ik het u, gij zoudt het toch niet geloven". De bezoeker geeft echter duidelijk wél *tekenen*. Christus wordt volgens Lucas 22:54 geleid naar het huis van de hogepriester, het huis waar God en gerechtigheid zouden moeten wonen. In strofe 1, vers 1 lezen wij: "De wind woei om het eenzaam huis". In dit huis woont God klaarblijkelijk niet, dit huis is "eenzaam". In het huis van de hogepriester woont God ook niet. De Gier wijst er terecht op dat de wind in de poëzie van Gossaert dikwijls in verband gebracht kan worden met de Heilige Geest. Gods Geest is echter duidelijk buiten dit huis. Wanneer de vreemde in het gedicht het huis binnenkomt, gaat hij zitten "bij 't open vuur". In Lucas 22:55 staat: "Toen zij een vuur hadden aangelegd, midden in de hof, en bij elkander zaten, ging Petrus tussen hen in zitten". De vreemde gaat zitten op de plaats van Petrus, bij het open vuur. Hier vinden we een eerste aanduiding van een rolwisseling, een aanduiding van het plaatsbekledend lijden van Christus. Het vuur is ook van belang, maar van welk groot belang, daarop kom ik later in deze bespreking terug. Petrus schaart zich klaarblijkelijk bij de verraders van

Christus. Behalve dat de bezoeker op Petrus' plaats gaat zitten, geeft hij drie duidelijke tekenen die het verraad van de ik-spreker beklemtonen:

- * In het gedicht neemt de bezoeker plaats naast de ik-spreker aan het avondmaal. Wat de Bijbelse intertekst betreft, beperk ik mij tot het Lucas-evangelie. Deze daad herinnert sterk aan de instelling van het avondmaal in Lucas 22:21: "Doch zie, de hand van hem, die Mij verraadt, is met Mij aan de tafel."
- * Petrus geeft nadrukkelijk te kennen, dat hij Christus nooit zal verraden. Wij weten echter dat Petrus dit tot drie maal toe wél doet. In Lucas 22:57 vindt men de eerste vermelding van dit verraad, bijna in dezelfde woorden als in het gedicht: "Vrouw, ik ken Hem niet!" Strofe 4: "En `k sprak en zei: Ik kèn u niet!"
- * Na Petrus' verraad lezen wij in Lucas 22:61 "En de Here keerde zich om en zag Petrus aan". In het gedicht, strofe 3: "Maar hij glimlachte en hief tot mij/ Zijn bitterschoon gelaat."

Men zou op andere overeenkomsten met het Lucas-evangelie kunnen wijzen, bijvoorbeeld dat het verraad van de ik-spreker bij de haard, bij het vuur, plaatsvindt, en dat het even nadrukkelijk gebeurt als in de evangeliën, vergelijk Matteüs 26:74: "Toen begon hij zich te vervloeken en te zweren: Ik ken de mens niet."

Petrus volgt eerst van verre, Lucas 22: 54, en schaart zich dan bij de verraders van Christus. Dit van verre volgen komt ook in het gedicht naar voren. Er is een duidelijke afstand tussen de ik-spreker en de bezoeker. De ik-spreker verkeert duidelijk in de rol van volgeling, van ondergeschikte, van gast in eigen huis, terwijl de bezoeker de rol van de initiatiefnemer vervult: hij komt binnen, hij gaat zitten, hij zit aan naast de spreker aan het avondmaal, hij breekt het brood. De bezoeker, de vreemde, vervult de rol van gastheer en speelt zo paradoxaal de rol van dienaar. Ook dit is een bevestiging van het vermoeden dat de bezoeker wel Christus is, vooral wanneer de daden van de bezoeker in verband worden gebracht met de voetwassing en met Lucas 22:24 en volgende waar de discipelen twisten over wie de eerste zal zijn in het koninkrijk der hemelen. Christus antwoordt daarop in Lucas 22:26-27: "De eerste worde als de jongste en de leider als de dienaar. Want wie is de eerste: die aanligt, of die dient? Is het niet, die aanligt? Maar ik ben in uw midden als dienaar." Het gedicht illustreert op deze manier ook de rolwisseling, het plaatsbekledend lijden van Christus. Er is een duidelijk aanwijsbaar intertekstueel verband met het verraad van Petrus, en niet slechts met het Emmaüsverhaal.

2.3 Tijdstip van vertrek van de vreemde

De Gier heeft in zijn bespreking van dit gedicht problemen met het tijdstip van vertrek van de bezoeker, omdat hij slechts een verband met het Emmaüsverhaal ziet. In het Emmaüsverhaal vertrekt de vreemde dadelijk na de herkenning, in het gedicht vertrekt hij " 's morgens vroeg." Deze tijdsaanduiding is van het grootste belang voor een beter begrip van dit gedicht. Immers, wanneer de vreemde in het Emmaüsverhaal vertrekt, is zijn kruisdood reeds achter de rug. Wanneer de ik-spreker als Petrus gezien wordt, ligt de kruisiging van de vreemde die Jezus is nog voor en moet het offer nog gebracht worden.

Volgens de evangeliën is " 's morgens vroeg" het tijdstip waarop Jezus naar Pilatus gebracht wordt om veroordeeld te worden, Matteüs 27:1-2: "*Toen het nu morgen geworden was, namen al de overpriesters en de oudsten des volks het besluit tegen Jezus om Hem te doden. En zij boeiden Hem, leidden Hem weg en leverden Hem over aan Pilatus, de stadhouder*" (mijn cursief, MB). Dit tijdstip wordt bevestigd in Johannes 18:28: "*Zij brachten Jezus dan van Kajafas naar het gerechtsgebouw. En het was vroeg in de morgen*" (mijn cursief, MB); doch zelf gingen zij het gerechtsgebouw niet binnen, om zich niet te verontreinigen, maar het Pascha te kunnen eten." Dat deze overweging niet geldig is omdat het Pascha een voorafschaduw van het lijden van Christus is, weten de Farizeërs niet. De ik-spreker als Petrus weet dit echter wél. Het tijdstip beklemtoont echter bovenal de omvang van het verraad van de ik-spreker. Dit gegeven krijgt extra betekenis wanneer het tijdstip gelezen wordt tegen de achtergrond van Lucas 22:14-15 waarin Christus zelf een verband tussen het Pascha en zijn lijden legt. Tijdens het Pascha stelt Christus namelijk het avondmaal in, en geeft hij voorschriften voor het gebruik ervan: "En toen het uur aangebroken was, ging Hij aanliggen en de apostelen met Hem. En Hij zeide tot hen: Ik heb vurig begeerd dit Pascha met u te eten, *eer Ik lijd*" (mijn cursief, MB). Tegen deze achtergrond wordt het verraad van de ik-spreker als Petrus onvergeeflijk zwaar, omdat hij zoveel meer weet dan de Farizeërs en Pilatus die Jezus veroordelen. De implicatie van het vertrek van de vreemde " 's morgens vroeg" is dat hij heengaat om gekruisigd te worden, in dit geval voor iemand die hem willens en wetens verraadt. Waar Christus nog ten aanzien van de Farizeërs bidden kon: "Vader, vergeef het hun, want zij weten niet wat zij doen" (Lucas 23:34), heeft Petrus geen enkel excuus. Hem is voorzgd dat hij Jezus zal verraden.

De dichter F.C. Gerretson schuilt achter het pseudoniem Geerten Gossaert om een al te persoonlijke belijdenis in zijn dichtwerk te voorkomen. Geerten Gossaert schuilt in dit gedicht bovendien nog eens achter de figuur van Petrus. Op allerlei manieren probeert de dichter zijn poëzie zover mogelijk van de persoon F.C. Gerretson los te maken. Het gevolg daarvan is dat het gedicht nader aan de lezer komt te staan. De ik is open voor identificatie. De ik-spreker in het

gedicht zou net zo goed de ik-lezer van het gedicht kunnen zijn. Elke lezer van dit gedicht is daarvolgens per implicatie een verrader van Christus. Het is onmogelijk hierbij niet te denken aan het gedicht "Hy droech onse smerten" van Revius, een dichter met wie Gossaert veel verwantschap toont, en dan vooral aan de wekerende belijdenis "Ic bent, ô Heer, ick bent die u dit heb gedaen". Door al deze zaken wordt het verraad van Jezus in dit gedicht universeel gemaakt.

Wanneer de ik-spreker als Petrus beschouwd wordt, krijgen ook de slotverzen die voor De Gier onbegrijpelijk blijven, betekenis: "Maar 't laatste van dit bitter lied/ Zal God alléén verstaan." In Lucas 22:62 lezen wij van Petrus: "En hij ging naar buiten en weende bitter." Omdat De Gier zich beperkt tot het verhaal van de Emmaüsgangers als intertekst, heeft hij problemen met de slotverzen. Volgens hem kan de bezoeker Jezus niet zijn, want hoe verklaart men dan dat God alléén het laatste van dit bitter lied zou verstaan? Jezus is toch God, en die is nu net vertrokken. Daarom moet de vreemde Satan zijn, volgens De Gier. In zijn interpretatie houdt hij geen rekening met God's Drieëenheid. Wij horen immers te bidden: Vader, verlos ons, door Christus, uw Zoon. Ik zie hier hoegenaamd geen tegenstrijdigheid, geen reden om de bezoeker niet als Christus te zien. Dit leidt dan ook tot het laatste punt van de bespreking van "Libera nos, Domine", namelijk tot de vraag hoe de titel verband houdt met de rest van het gedicht.

2.4 Intertekstuël verband met het Requiem: titel en tekst

De titel gaat volgens De Gier terug op een regel uit de Vulgaat: "Libera nos a malo". Naar mijn gevoel is dit een te grote afwijking van de titel zoals die bovenaan het gedicht afgedrukt staat; ik zie eerder een verband met het laatste gedeelte van het Requiem, de Dodenmis, meer bepaald met het Responsorium-gedeelte waarin om absolutie, vergeving wordt gevraagd, namelijk het "Libera me, Domine"-gedeelte. Vooral omdat in het Requiem ook van een "avondmaal" sprake is, en wel van een laatste avondmaal voor een gestorvene.

2.4.1 Het belang van het avondmaal

Het avondmaal wordt gezien als symbolisch van het lijden van Christus. In het gedicht komen talrijke verwijzingen naar het avondmaal voor, in het bijzonder naar het laatste avondmaal, vergelijk "laatste avonduur" (strofe 1); "avondmaal" (strofe 2); "brak het brood met mij" (strofe 4). Het feit dat de ik-spreker Christus verraadt, houdt een eeuwig oordeel in volgens 1 Korintiërs 11:29: "Want die onwaardiglijk eet en drinkt, die eet en drinkt zichzelf een oordeel, niet onderscheidende het lichaam des Heren", en volgens Lucas 22:22: "Want de Zoon des mensen gaat wel heen naar hetgeen beschikt is (zijn kruisdood, MB), doch wee die mens, door wie Hij verraden wordt!" De bezoeker breekt het brood met de ik-spreker (strofe 4), bedient het avondmaal, direct nadat de ik-spreker gezegd heeft

"Ik kèn u niet". Hier is overduidelijk sprake van verraad. De vreemde vertrekt 's morgens vroeg, hij is per implicatie Christus die heengaat om gekruisigd te worden. De straf op het verraad van Jezus is de eeuwige dood. De ik-spreker in het gedicht is dus iemand die geestelijk dood is. Van Petrus' reactie op dit verraad zegt Lucas: "En hij ging naar buiten en weende bitter". De ik-spreker in het gedicht komt tot de slotsom: "Maar 't laatste van dit bitter lied/ Zal God alléén verstaan." Dat het hier gaat om iemand die geestelijk dood is, maakt het verband met het Requiem, waarin het gaat om iemand die lichamelijk dood is, des te opvallender.

2.4.2 Het belang van het Requiem

Sinds de zestiende eeuw kan een gedicht als een lied beschouwd worden als het gaat om "een lyrisch gedicht in strofevorm dat bepaalde individuele of collectieve gevoelens op eenvoudige wijze vertolkt" (Van Gorp, 1986:227). Dit gedicht draagt duidelijk een liedkarakter. De inhoud ervan vertolkt een collectief gevoel; de grote patroonmatigheid die erin aanwezig is, versterkt het liedkarakter. Bijna steeds wordt een vers met acht syllaben gevolgd door een zes-syllabig vers. Elke strofe bestaat uit vier verzen van twee zinnen. De eerste twee zinnen gaan telkens over de situatie van de ik-spreker, de laatste over de "vreemde", of God. Bovendien is er in het gedicht zelf expliciet sprake van "dit bitter lied".

Het Requiem is een avondmaalsviering in liedvorm; het is een toonzetting van de Dodenmis, in het Latijn bekend als de *missa pro defunctis*, en ontleent zijn naam aan de eerste regel van het Introit: "Requiem aeternam dona eis, Domine" (Geef hun eeuwige rust, Here, MB). In het gedicht is sprake van iemand die geestelijk de doodstraf verdient ten gevolge van het verraad van Christus, en de eeuwige rust dus bijzonder nodig heeft.

Het "Libera me"-gedeelte wordt gezongen nadat de mis, het avondmaal, is bediend en fungeert als schuldbelijdenis. Ook in het gedicht is eerst het avondmaal bediend en is sprake van schuld. Na de bediening van de mis volgt dan een voorlezing uit Johannes 1:1-14, waarvoor ik van de Latijnse en Engelse teksten zoals die in mijn Missaal voorkomen, gebruik gemaakt heb (zie Rea, 1960). Dadelijk is opvallend, dat dit Bijbelgedeelte intertekstueel verband houdt met het gedicht. In strofe I is sprake van een eenzaam huis in het laatste avonduur, met andere woorden van duisternis buiten. Dan komt een vreemde binnen die bij het vuur gaat zitten, binnen is er dus licht. In Johannes 1:4-5: "In het Woord was leven, en het leven was het licht der mensen; en het licht schijnt in de duisternis en de duisternis heeft het niet gegrepen." In strofe I is sprake van een "vreemde", in Johannes 1:10, de Latijnse vertaling: "In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognóvit" waarvan de Engelse vertaling luidt: "He through whom the world was made, was in the world, and the world treated him

as a *stranger* (mijn cursief, MB)". In het gedicht word de vreemde niet herkend. De "vreemde" treedt op of hij thuis is, terwijl de ik-spreker toenemend afwijzend staat. In strofe 2 zegt de ik-spreker: "*En ik noodde hem niet, maar hij zat aan/ Naast mij aan 't avondmaal*"; in de Latijnse vertaling van Johannes 1:11: "*In própria venit, et sui eum non recepérunt*", in de Engelse vertaling van het Johannes-evangelie: "*He came to what was his own, and they who were his own gave him no welcome.*" (Mijn cursieven, MB.)

Als we nu naar de tekst van het "Libera me"-gedeelte kijken, is er geen twijfel mogelijk dat de dichter naar deze tekst verwijst in zijn gedicht, en niet naar die van het "Onze Vader" van de Vulgaat, zoals De Gier beweert, waarin God bovendien als "Pater Noster" en niet als "Domine" aangesproken wordt. In het gedicht is sprake van " 't laatste avonduur", en van een vreemde die zomaar laat 's avonds het huis binnenkomt, zo te zeggen als een dief in de nacht. De connotatie van het laatste oordeel is duidelijk aanwezig. Het "Libera me"-gedeelte opent met de woorden "Libera me Dómine, de morte aeterna, in die illa treménda", met andere woorden "Verlos mij, Here, van de ewige dood op die gevreesde dag", hier is duidelijk sprake van de oordeelsdag. In het gedicht gaat de vreemde zitten "bij 't open vuur"; in het "Libera me"-gedeelte lezen we: "Dum véneris judicare per ignem", dus: "Wanneer u de wereld zult oordelen door vuur". Op het belang van het vuur is al eerder gewezen. Het plaatsnemen van de vreemde bij het vuur houdt impliciet een oordeel in. De oordeelsdag wordt ook beschreven als "dies amára valde", als een dag van grote *bitterheid*. Het "laatste van dit bitter lied" dat God alléén zal verstaan kan dan ingevuld worden met de beginwoorden van het gedicht, en met wat erop volgt in het Requiem: "Libera me, Domine, de morte aeterna ... Dum veneris judicare saeculum per ignem": Bevrijd mij, Here, van de eeuwige dood ... Wanneer u zult komen om de wereld te oordelen door vuur. "(He)t laatste van dit bitter lied" gaat om een schuldbelijdenis die God alleen zal verstaan; het gaat om veel meer als "libera nos a malo".

De verandering van "Libera me" uit het Requiem in "Libera nos" in het gedicht houdt een universalisering van het gebed in de titel in. Ik heb reeds gewezen op de overeenkomst tussen de ik-spreker in het gedicht en de ik-lezer ervan. Volgens het gedicht verraadt niet alleen de ik-spreker, maar ook de ik-lezer Christus; het gedicht handelt dus essentieel over de behoefte van de hele mensheid aan bevrijding van de ewige dood.

3. Tenslotte

In mijn bespreking van "Libera nos, Domine" van Geerten Gossaert heb ik gewezen op de vele schuilvormen waarvan de dichter gebruik maakt; ik heb aangetoond dat Gossaert in dit gedicht hoofdzakelijk schuilt achter de figuur van Petrus als verrader van Jezus. Mede door het gebruik van schuilvormen wordt dit

gedicht uiteindelijk een lezerstekst waardoor de ik-lezer verrader van Christus wordt. Om dit gedicht slechts als een spel met het verhaal van de Emmaüs-gangers te lezen, en de titel "Libera nos, Domine" alleen naar "Libera nos a malo" te herleiden, zou een verschraving van de interpretatiemogelijkheden van dit gedicht betekenen. Naar mijn mening moet de titel worden herleid naar het "Libera me", het Responsorium-gedeelte van het Requiem, waarin om vergeving wordt gevraagd. Ik maak deze stelling omdat het Requiem een gezongen avondmaalsviering is, omdat het gedicht een liedkarakter draagt en sporen van het Requiem duidelijk daarin voorkomen, omdat de ik-spreker in het gedicht klaarblijkelijk Christus verloochent, daarom op onwaardige wijze het avondmaal gebruikt en dus het eeuwig oordeel over zich brengt. Slechts de belijdenis van schuld zoals verwoord in het "Libera me, Domine", het laatste gedeelte van het bittere dodenlied, zal de gebeden verlossing brengen. Door de verandering van "me" in "nos" wordt deze verloochening en de mogelijkheid tot verlossing universeel gemaakt. De titel, de schuilvormen en de interteksten werken dus allemaal mee om aan dit grootse gedicht universele betekenis te geven.

Literatuur

- Bijbel. 1951. Haarlem : Nederlands Bijbelgenootschap.
- De Gier, J. 1982. *Stichtelijke en onstichtelijke experimenten*. Utrecht : HES Publishers
- Gossaert, G. z.j. *Essays*. Helmond : Boekdrukkery "Helmond"
- Gossaert, G. 1930. *Experimenten*. Bussum : Van Dishoeck.
- Knuvelde, G. 1967. *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde*. Vierde deel. 's Hertogenbosch : Malmberg
- Rea, R. (hers.) 1960. *The Roman Missal*. Turnhout : Brepols' Catholic Press.
- Van Gorp, H. 1986. *Lexicon van literaire termen*. Groningen : Wolters-Noordhoff.

Universiteit van Pretoria